

Дмитрий Чучко

МАТЕРИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА ЦЕРКОВНЫХ ИНСТИТУЦИЙ СО СТОРОНЫ ГОСПОДАРЕЙ МОЛДАВИИ В XV–XIX ВВ.

В статье автор рассматривает комплекс проблем, связанных с практикой материальной поддержки церковных институций молдавскими правителями в XV–XIX вв. Также анализируются основные виды материального обеспечения Православной церкви в Молдавии ее правителями относительно целей и причин дарений. Кроме того, освещается, в контексте материальной поддержки церковных институций со стороны господарей Молдавии, вопрос практики «преклонения» местных монастырей заграничным православным святыням, которая начала распространяться на территории Молдавии на рубеже XVI–XIX вв.

Ключевые слова: материальная поддержка, церковные институции, Молдавия, господарь, «преклоненные» монастыри.

Dmytro Chuchko

MATERIAL SUPPORT FOR CHURCH INSTITUTIONS ON THE PART OF THE PRINCES OF MOLDAVIA IN THE XV–XIX CENTURIES

In the article, the author examines a complex of issues concerning the practice of providing material support for church institutions by Moldavian rulers in the XV–XIX centuries. As well, basic types of material support for the Orthodox Church in Moldavia by her rulers are analyzed according to the purposes of and reasons for donations. Furthermore, the problem of subordination of local monasteries to orthodox religious institutions (holy places) abroad, which began to spread on the territory of Moldavia at the turn of the XVI–XIX centuries, is covered in the context of material support for church institutions on the part of the princes.

Key words: material support, church institutions, Moldavia, prince, «subordinated» monasteries.

УДК 94:282/288(477) «15»

Ольга Блищик

ШЛЯХИ ПРОНИКНЕННЯ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В XVI СТ.

У статті простежено шляхи проникнення реформаційних ідей на українські землі в XVI ст. Вагоме місце серед них посідають торгівельні, освітньо-культурні зв'язки і міграційні рухи населення. Частково розкрито місце українських земель в загальноєвропейському просторі. Окремі аспекти поширення Реформації дозволяють з'ясувати причини існування протестантизму в Україні на її сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: Реформація, реформаційні ідеї, протестантизм, протестанти, українські землі.

В Україні, втім, як і в будь-якій середньовічній державі існувала потреба налагодження економіко-культурних зв'язків із центральноєвропейськими і західноєвропейськими країнами, яка неминуче формувала, особливо в західних регіонах розселення українства, схильність до запозичення культурних надбань. Це й уможливило проникнення в Україну реформаційних ідей, які стали, на нашу думку, каталізатором національного відродження та культурного розвитку.

Проблему генезису Реформації на українських землях висвітлено в працях таких науковців, як Я. Тазбір, В. Пліс, М. Дмитрієв, С. Черкасов [1–4]. У своїх наукових роботах вони детально розглядали передумови, причини, а також шляхи проникнення реформаційних ідей на польсько-українські землі в XVI ст. Важливими в дослідженні цього питання є роботи В. Микитась, В. Любашенко [5–6].

Головними завданнями наукової розвідки є характеристика основних шляхів проникнення реформаційних ідей на українські землі та доведення, що їх асиміляція не є закономірністю, адже в східнопольських землях були всі необхідні умови для їх появи.

Одним із магістральних шляхів проникнення реформаційних ідей на територію Польської держави стала закордонна еміграція.

Викликане Реформацією у західноєвропейських країнах різке протистояння новоутворених протестантських громад із світською владою та Католицькою церквою призвело до початку перших переслідувань дисидентів на території Західної Європи. Загострення ситуації, спровоковане

селянською війною у Німеччині 1524–1525 рр. призвело до масової втечі єретиків анабаптистського віросповідання на польські-українські землі [3, с.110–125].

Масова імміграція протестантів до Речі Посполитої була викликана перебігом Тридцятирічної війни 1618–1648 рр., в умовах протистояння двох військово-політичних угруповань – Протестантської унії і Католицької Ліги. Так, зайняття у 1620 р. Чеського королівства військами Фердинанда II Габсбурга спричинило нову хвилю проникнення чеських братів до Польщі, частина яких емігрувала і до України, де вони заснували власні протестантські поселення. У 1630-х рр. в етнічному складі іммігрантів переважали вихідці з німецьких земель, які заснували нові лютеранські громади у Венгрові, Мордах, Нурці та Найдорфі (Берестейщина). Чимале поширення окрім населених пунктів, де мешкали німецькі колоністи, лютеранство мало також на Закарпатті [6, с.79]. До таких, очевидно, і належали двоє із найцікавіших представників покатоличеного українства Станіслав Оріховський та Мартін Кровицький.

Не менш важливим шляхом проникнення ідей Реформації на територію українських земель була місіонерська пропаганда через проповідь, відповідну літературу, організацію протестантських громад за підтримки якого-небудь шляхтича або впливового і заможного купця, ремісника, міщанина [4].

Одним з найтісніших видів закордонних зв'язків України XVI–XVII ст. були торгівельні контакти. Динамічне розгортання фільваркового господарства на початку XVI ст. супроводжувалось збільшенням обсягу експорту зернової продукції до західноєвропейських держав. Суттєвий вплив на розвиток польсько-української закордонної торгівлі здійснили зміни на міжнародній арені. Захоплення турками Константинополя у 1453 р. і загальне переорієнтування світових торгівельних шляхів, викликане великими географічними відкриттями XV–XVI ст. призвело до занепаду східної торгівлі, сполучними ланками якої були Краків і Львів. На початку XVI ст. активізується західноєвропейський торгівельний напрямок [2, с.169].

Варто відзначити, що купці були першими у здійсненні культуртрегерської місії поширення реформаційних ідей, імпортуванні на українські землі зразків протестантської релігійної літератури. Специфіка торгівельної діяльності вимагала від купця знання і вміння прогнозування політичної, соціальної ситуації, які могли вплинути на умови і результати його діяльності, що робило його зацікавленим у відстеженні розвитку зовнішньополітичних подій. Водночас, враховуючи поширену у купецькому середовищі систему посередників, у проведенні однієї торгівельної операції зазвичай брали участь декілька десятків осіб. Таким чином, торгівля ставала суттєвим чинником інтенсифікації міжособистісного спілкування, виходячи далеко за межі суто економічних функцій [6, с.151].

Суттєвим каналом проникнення реформаційних ідей в середину країни стали культурно-освітні контакти українських земель у складі Речі Посполитої. Варто згадати про декілька шкіл, розташованих у сусідніх польсько-білоруських землях. Адже, по-перше, у них навчалося чимало українців або вихідців з України (наприклад, серед студентів кальвіністської школи у Вільно були діти родів Гарабурд, Головищинських, Сапегів, Гулевичів, Ходкевичів, Глібовичів, Буцацьких, Потоцьких та ін.). По-друге, деякі з цих шкіл відомі на той час не лише як навчальні, а й культурно-наукові центри, що мали неабиякий вплив на реформаційний рух у Східній Європі.

В усіх протестантських течіях України та найближчих земель існувала розгалужена мережа шкіл, які створювались майже при кожній громаді. Безумовно, переважна більшість шкіл відкривалась у містах і містечках, що були власністю патронів. Перше місце за кількістю шкіл посідали кальвіністи і соцініани.

Важливе місце серед зарубіжних зв'язків займала практика навчання шляхти за кордоном. Лише впродовж XVI ст. престижні навчальні заклади перетворились на центри поширення ідей Ренесансу і Реформації, які прямо чи опосередковано вплинули навіть на найконсервативніших прихильників середньовічної освітньої традиції серед викладацького складу. Студенти, чий світогляд упродовж навчання формувался під впливом відповідного середовища теж ставали носіями нової ідеології.

Ідеї Реформації поширювалися і через молодь, яка навчалася у Лейпцігському та Кенігсберзькому університетах: 1544 р. у Кенігсберзі відкрився лютеранський університет, тут друкувалася протестантська література.

Вихідці з українських земель документально фіксуються в реєстрах студентів практично усіх крупних університетів Західної Європи. За даними В. Микитася, упродовж XVI–XVII ст. близько п'яти тисяч студентів з України та Білорусі навчалися у закордонних університетах. Вихідці із Західної України проклали цей шлях і для наддніпрянців. Так, відомо, «у Падуї лекції Галілео Галілея слухали 52 українці. У Кенігсберзькому університеті лекції Еммануїла Канта слухали 23 українці» [5, с.170].

Така практика була важливим чинником, який зв'язував Україну з європейським ідейно-культурним простором та сприяв формуванню в її інтелектуальній еліті почуття приналежності до європейського цивілізаційного простору. Завдяки таким навчальним та науковим контактам з європейським світом в Україну проникали ідеї ренесансного Гуманізму та Реформації, пізніше – Просвітництва. Водночас такий інтелектуально-культурний обмін сприяв виокремленню і формуванню власної національної свідомості українців [4].

Проникнення реформаційних ідей на територію Польщі, а отже і на територію України здійснювалась в тому числі і через офіційні дипломатичні контакти. На початку XVI ст. відсутність системи постійних посольств була компенсована практикою посилення послів до іноземних держав із дорученням виконання короточасної дипломатичної місії. Децентралізація польської дипломатії дуже часто призводила до домінування приватних або станових інтересів над загальнодержавними, ведення переговорів з представниками інших держав всупереч волі сейму і усталених процедур, покликаних обмежити іноземне втручання у внутрішні справи монархії. Як наслідок, така ситуація створювала сприятливі умови для безпосереднього і практично непідконтрольного державним службам контактування з іноземцями, в тому числі і з протестантами. Відомі випадки надання аудієнції та протекції протестантам-іноземцям при дворах Радзивілів, Замойських, Потоцьких.

Варто також звернути увагу на протестантські осередки, які існували на Закарпатті у XVI ст. Основною причиною успіхів конфесії на Закарпатті варто вважати державну підтримку протестантів. За часів панування князів Ракоці Православна церква не тільки в Закарпатті, але й в усій Трансильванії знаходилася в юридичній залежності від кальвіністських суперінтендантів [6, с.328].

Отже, безпосереднє залучення України до орбіти подій протестантської Реформації стало одним із показових індикаторів залучення населення країни до європейського соціокультурного простору. Підґрунтя для проникнення та поширення реформаційних ідей на українські землі підготовлено комплексом економічних, соціальних, культурних умов в яких опинилися українські землі в XVI ст. Зокрема, не менш важливе значення для проникнення західноєвропейських протестантських ідей відіграли торговельні, культурні, політичні зв'язки України із країнами-сусідами, населення яких уже було протестантськи налаштовано.

Список використаних джерел

1. Тазбир Я. Общественные и территориальные сферы распространения польской реформации / Я. Тазбир // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения. – М., 1976. – 346 с.
2. Плисс В. Исторический очерк проникновения и распространения реформации в Литве и Западной Руси / В. Плисс // Христианское чтение. – К., 1914. – № 2. – 234 с.
3. Дмитрієв М. Про деякі шляхи проникнення гуманістичної ідеології в українську культуру кінця XVI – першої половини XVII ст. / М. Дмитрієв // Європейське відродження та українська література XVI – XVII ст. – К., 1993. – С. 110–125.
4. Черкасов С. С. Протестантська Реформація в Польщі XVI–XVII ст.: передумови виникнення та шляхи експансії. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Gileva/2010_38/Gileva38/I18_doc.pdf
5. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Микитась. – К., 1994. – 287 с.
6. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. Любашенко. – Львів, 1995. – 350 с.
7. Історія релігії в Україні. В 10-ти т.– Т.5: Протестантизм в Україні / за ред. П. Яроцького. – К., 2002. – 519 с.

Ольга Близник

ПУТИ ПРОНИКНОВЕННЯ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В XVI В.

В статті прослідковані шляхи проникнення реформаційних ідей на українські землі в XVI в. Важне місце серед них займають торговельні, освітньо-культурні зв'язки та міграційні рухи населення. Рядом з цим, в дослідженні частково розкрито місце українських земель в загальноєвропейському просторі. Відокремлені аспекти поширення Реформації дозволяють вивести причини існування протестантизму в Україні на її сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: Реформація, реформаційні ідеї, протестантизм, протестанти, українські землі.

Olga Blyshchik

WAYS OF PENETRATION OF REFORMATION IDEAS IN UKRAINIAN LANDS IN THE XVI CENTURY

The article traced the pathways of Reformation ideas in Ukrainian lands in the XVI century. Weighty role among them trade, educational and cultural links and migratory movements of the population. Next to this, the study reveals part of Ukrainian lands place in the European space. Some aspects of the Reformation spread allows us to determine reasons for the existence of Protestantism in Ukraine at its present stage of development.

Key words: Reformation, Reformation ideas, Protestants, Protestants, Ukrainian land.

УДК: 94(477–25):2

Антоніна Кізлова

ВЗАЄМОДІЯ БРАТІЇ З БОГОМОЛЬЦЯМИ У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ УСПЕНСЬКІЙ ЛАВРІ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

У роботі визначаються особливості регулювання часу, в який була можлива взаємодія братії з богомольцями, навколо шанованих чудотворних ікон та реліквій Києво-Печерської Успенської лаври (крім тіла тоді неканонізованого митрополита Павла Тобольського). Джерельною базою є путівники й довідники, видані в кінці XVIII – на початку XX ст., спогади про перебування в Лаврі та документи про внутрішнє життя цієї обителі. Особливу увагу приділено Близьким і Дальнім печерам, куди не можна було потрапити без провідника, та Успенському собору.

Ключові слова: Києво-Печерська Успенська лавра, кінець XVIII – початок XX ст., соціальна взаємодія, комунікативний час, братія.

Києво-Печерська Успенська лавра – обитель, унікальна за кількістю й різноманітністю святинь, сконцентрованих у її храмах. Ця кількість не була сталою впродовж окресленого періоду. Тут перебували понад 120 мощей святих (у Близьких та в Дальніх печерах, в Успенському соборі), не враховуючи часточок, гробниці святих преподобних Антонія і Феодосія Печерських, а також щонайменше 5 шанованих як чудотворні ікон, нетлінні останки на той час неканонізованого митрополита Павла Тобольського. В Лаврі були святині як загальноновизнані в православному світі (ікона Успіння Богородиці), так і сумнівні для офіційної Церкви (Байбузька ікона Богородиці), як шановані з часів Київської Русі, так і новоявлені. До Лаври щороку сходилося багато тисяч паломників з різних країв, сюди прибували особи з імператорської родини, церковні ієрархи, іноземні гості різних віросповідань. Серед відвідувачів траплялися зловмисники [1]. Взаємодія представників братії навколо лаврських святинь з різними категоріями заінтересованих у цих святинях, як і передумови відповідної взаємодії, потребує докладного й поглибленого дослідження.

Розкриття теми дасть змогу глибше зрозуміти не тільки особливості конкретної соціальної системи навколо святинь, а й загалом – специфіку вияву живої православної віри в умовах жорсткого нормативно-правового регулювання. Робота пов'язана з такими важливими науковими та практичними завданнями як реконструкція релігійної свідомості та оцінка комунікативної активності й компетентності православних монахів кінця XVIII – початку XX ст.

Участь насельників Києво-Печерської Успенської лаври окресленого періоду в соціальних комунікаціях, зокрема і при святинях, привертала увагу численних радянських науковців. Ці автори досліджували пропаганду об'єктів релігійного шанування, розповсюдження освячених біля святинь речей, поведінку монахів з іконами й мощами та дарами до них, з осквернителами святинь, з майстрами, які оформлювали сакральний простір [2–6]. Такі праці мають високу фактографічну цінність, однак з огляду на панівну на час їх написання атеїстичну ідеологію містять упереджені оцінки лаврських насельників як хижаків, котрі мають на меті передусім обдурити богомольців і відібрати в тих останні копійки. В подібній тональності, переважно в розділі щодо кінця XVIII – початку XX ст., витримана праця Д. Степовика «Історія Києво-Печерської лаври», видана 2001 р. [7]. Г. Полюшко, Я. Литвиненко, Є. Лопухіна докладно розкрили багато аспектів внутрішньомонастирських клопотів з опорядження ікон і реліквій обителі [8–11], втім, характеристика учасників цих робіт не була основним завданням науковців.

Я. Шульга присвятила дисертацію паломникам XVIII ст. до київських святинь, але, ставлення до цих паломників розглянула тільки побіжно [12]. Щодо праць, в основі яких – соціальні взаємодії навколо православних святинь, Т. Щепанська ґрунтовно висвітлила на російських матеріалах традиції духовного опанування простору, відштовхуючись від того, що святі місця – це вузли